

การจัดการความรู้ในพิธีเสนเรือของไทยทรงดำ

เรณู เหมือนจันทร์ไชย¹

บทคัดย่อ

เสนเรือ เป็นพิธีเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษของไทยทรงดำ ที่แสดงให้เห็นถึงการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม ทั้งความรู้ที่ฝังอยู่ในคนและความรู้ที่ชัดเจนของกลุ่มชาติพันธุ์ ผ่านวัตถุประสงคฺ์และกระบวนการประกอบพิธีกรรม ที่สื่อสารให้กลุ่มผู้ร่วมพิธีกรรมได้เรียนรู้ เข้าใจ และเข้าถึงโครงสร้าง ระบบ และกลไกของชีวิตที่มีผีเรือเป็นศูนย์กลาง ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า พิธีเสนเรือจึงเป็นการจัดการความรู้ที่เสริมพลังคุณค่า ความสำคัญให้อัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์สามารถสนองตอบความต้องการของกลุ่มได้อย่างมีนัยยะ จึงสามารถดำรงอยู่และสืบสานสื่อนาคอย่างเข้มแข็งท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ทั้งยังเป็นปัจจัยกระตุ้นคนปัจจุบันให้เกิดสำนึกรักและภูมิใจในวัฒนธรรม มิติอื่นๆ ของกลุ่มมากขึ้นจนนำไปสู่การศึกษา การอนุรักษ์ และการพัฒนาสืบต่อไป

คำสำคัญ : 1. การจัดการความรู้ 2. ผีเรือ 3. พิธีเสนเรือ 4. ไทยทรงดำ

---

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล
อีเมล : renuar2517@gmail.com

Knowledge management of Thai Song Dam's Senrean

Renu Muenjanchoey²

Abstract

Senrean is a ceremonial offering to the ancestor spirits (sen wai) of the Thai Song Dam, which reflects the knowledge and wisdom of ethnic group, both tacit and explicit knowledge. Through a system of rituals, the offering is passed to Pheerean (Ancestor spirits), who represent the center of Life, including present life, life after death, and the next life. The ritual conveys an expression of respect and gratitude to ancestors and the family. Furthermore, this ritual is very important among diverse ethnic groups around the world. It is also significant for the preservation of traditions so that younger generations of Thai Song Dam learn and understand the value of ethnic unity (coexistence). This represents the Thai Song Dam's identity they can be proud of, which will encourage them to study, preserve and pass on their culture to future generations of Thai Song Dam.

Keywords: 1. Knowledge management 2. Pheerean (Ancestor spirits) 3. Senrean
4. Thai Song Dam

---

² Assistant Professor, Ph.D. at Research Institute for Languages and Cultures of Asia, Mahidol University, Nakhon Pathom, Thailand. Email address: renuar2517@gmail.com

บทนำ

วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เป็นเสมือนคัมภีร์เล่มใหญ่ที่มี “การจัดการความรู้” (knowledge management) ไว้ภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยแบ่งเป็นเรื่อง เป็นบท เป็นตอน ต่อเนื่อง รอบคอบ ครอบคลุมกลุ่มสาระต่างๆ ให้คนได้เรียนรู้และนำมาประพฤติปฏิบัติจนเกิดมรรคผล สร้างคุณค่าที่เป็นพลังนำไปสู่ความสุข และความเข้มแข็งในชีวิต สังคมตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อในกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ

“พิธีเสนเรือนของไทยทรงดำ” เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำสืบต่อมาแต่โบราณ แม้อพยพย้ายถิ่นห่างไกลชุมชนดั้งเดิมมาเนิ่นนานนับร้อยปี ก็ยังคงจัดพิธีเสนเรือนสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากบ้านแหลมกะเจา 2 ตำบลลาลูกบัว อำเภอดอนตูม บ้านเกาะแรด ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม และชุมชนอื่นในอำเภอบางเลน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ที่มีการจัดพิธีเสนเรือนขึ้นเป็นประจำ เมื่อมีโอกาสได้เข้าร่วมจึงพบว่า พิธีเสนเรือนจะมีคนหลากหลายกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะต่างๆ จนสามารถจัดการภารกิจด้านต่างๆ ให้เกิดความพร้อมเพรียงขึ้น ทำให้เห็นถึงการบูรณาการศักยภาพทางกาย จิต สังคม และปัญญาของชุมชนให้เชื่อมโยงสู่การปฏิบัติได้อย่างน่าสนใจ ด้วยเหตุนี้ เมื่อผู้ศึกษาได้เรียบเรียงข้อมูล “ทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำในจังหวัดนครปฐม” เรียบร้อยแล้ว ทำให้เกิดคำถามต่อเนื่องจากเรื่องนั้นว่า พิธีเสนเรือนของไทยทรงดำในพื้นที่ดังกล่าว มีการจัดการความรู้ลักษณะอย่างไรบ้าง มีเหตุปัจจัยอะไรเกี่ยวข้องบ้าง ถ้าจะนำมาพัฒนาและใช้ประโยชน์ต้องทำอย่างไร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการจัดการความรู้ในพิธีเสนเรือนของไทยทรงดำในพื้นที่ดังกล่าว ศึกษาเหตุปัจจัย และแนวทางการพัฒนาและใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาชุมชนสืบไป

การจัดการความรู้

“การจัดการความรู้” (knowledge management) เป็นกระบวนการจัดการที่ประกอบด้วย การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ และการจัดเก็บความรู้อย่างเป็นระบบ เหมาะสม สามารถนำไปประยุกต์ใช้ปฏิบัติงานที่ก่อให้เกิดการแบ่งปันและการถ่ายโอนความรู้ให้แพร่กระจายและไหลเวียนทั่วทั้งองค์กรได้ (Jedsada Noknoi et al., 2010, p. 4) และสามารถเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานขององค์กรให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ “การจัดการความรู้” จึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่นักบริหารสมัยใหม่นิยมนำมาใช้เป็นเครื่องบริหารองค์กรสู่ความสำเร็จ ซึ่งแพร่หลายอยู่ในสังคมปัจจุบัน นักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาค้นคว้าแล้วนิยามความหมายไว้อย่างน่าสนใจ เป็นต้นว่า Vicharn Panich (n.d.) ได้กล่าวไว้ว่า “สำหรับนักปฏิบัติ การจัดการความรู้ คือ

เครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมายของงาน การพัฒนาคน การพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรเรียนรู้ และพัฒนาความเป็นชุมชน เป็นหมู่คณะ มีความเอื้ออาทรระหว่างกันในที่ทำงาน “ไปพร้อมกัน” ขณะที่ Praves Wasee (2002, pp. 64-65) นิยามไว้ว่า “การจัดการความรู้โดยทั่วไปหมายถึง กระบวนการบูรณาการ ศักยภาพของมนุษย์ด้านกาย จิต สังคม ปัญญา เข้ามาใช้อย่างพร้อมกันโดยการพัฒนาทั้ง 4 มิตินี้ให้เชื่อมโยงถึงกัน เช่น จะพัฒนาวัตถุก็ต้องเชื่อมโยงถึงจิต สังคม ปัญญา จะพัฒนาคน ณ จุดใดก็ต้องเชื่อมโยงกับจุดอื่นๆ ทุกด้าน เป็นการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์อย่างบูรณาการ การจัดการความรู้จึงเป็นเรื่องของการพัฒนาความเข้มแข็งของสังคมโดยแท้”

“ความรู้ที่เป็นเป้าหมายในการจัดการ” Praves Wasee (2002, pp. 33-34) กล่าวไว้ว่า “ความรู้” แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ความรู้ในตำราที่มีผู้บันทึกไว้หรือได้การศึกษาวิจัยไว้แล้ว กับความรู้ในตัวคนที่เป็นความชำนาญอยู่ในตัวคนแต่ละคน ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ชีวิตและการทำงาน ความรู้บางอย่างปรากฏชัดแจ้ง บางอย่างซ่อนเร้น แม้แต่เจ้าของยังไม่รู้ว่าตัวมีความรู้นั้นๆ เช่น ความรู้เรื่องการทำกับข้าว ทำไร่ ทำนา เป็นหมอสู้ขวัญ ฯลฯ ส่วนใหญ่เป็นความรู้ทางวัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์ต่อวิถีชีวิต การอยู่ร่วมกันของชุมชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์” สอดคล้องกับที่ Vicham Panich (n.d.) และ Anyanee Khaysuban (2007, pp. 14-17) ที่จำแนกไว้ 2 กลุ่มเช่นเดียวกันคือ ความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit knowledge) เช่น ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ ภูมิปัญญา และพรสวรรค์ หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคล ที่ได้จากการทำความเข้าใจในสิ่งต่างๆ และสั่งสมเป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย เช่น ทักษะการทำงาน ฝีมือ การคิดเชิงวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ บางครั้งเรียกความรู้ลักษณะนี้ว่า “ความรู้แบบนามธรรม” และ “ความรู้ที่ชัดแจ้ง” (explicit knowledge) เป็นความรู้ที่รวบรวมไว้แล้ว สามารถนำมาถ่ายทอดโดยวิธีต่างๆ ได้ เช่น หนังสือ บทความ คู่มือ ตำรา หรือเป็นรูปธรรมที่เป็นวัตถุลักษณะต่างๆ บางครั้งเรียกว่า “ความรู้แบบรูปธรรม”

ความรู้ที่เป็นเป้าหมายในการจัดการดังกล่าวข้างต้น หากนำมา “จัดการตามกระบวนการจัดการความรู้ที่ถูกต้อง” แล้วจะสามารถพัฒนางาน พัฒนาคน พัฒนาองค์กร ให้บรรลุเป้าหมาย เป็นองค์กรเรียนรู้ เป็นชุมชนสามัคคี เป็นสังคมเอื้ออาทรที่เป็นพลังขับเคลื่อนองค์กร ชุมชน สังคม และประเทศชาติบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

“กระบวนการจัดการความรู้ที่ถูกต้อง” ที่เผยแพร่และนิยมใช้อยู่ในสังคมทั่วไป เป็นต้นว่า กระบวนการจัดการความรู้แบบ Demarest (มีอยู่ 4 ขั้นตอน) แบบ Turban และคณะ (มีอยู่ 6 ขั้นตอน) แบบ Probst และคณะ (มีอยู่ 6 ขั้นตอน) ส่วนที่นิยมใช้ในสังคมไทย มีอยู่ 3 แบบ คือ

1. กระบวนการจัดการความรู้ตามแบบของ OPDC (n.d.) กำหนดไว้ 7 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การบ่งชี้ความรู้ คือ การระบุประเด็นความรู้ รูปแบบ และผู้รู้ที่สอดคล้องกับนโยบาย ขอบเขต และเป้าหมายขององค์กร 2) การสร้างและแสวงหาความรู้ คือ การรวบรวม ความรู้ใหม่ รักษาความรู้เดิม และกรองความรู้ที่ไม่ใช่ออกจากแหล่งรวบรวม 3) การจัดการความรู้ให้เป็นระบบคือ การวิเคราะห์และคัดแยกความรู้เป็นกลุ่มประเด็นให้ง่ายต่อการเข้าถึง อย่างมีขั้นตอน 4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ คือ การปรับปรุงให้ความรู้มีรูปแบบ มาตรฐาน ไม่ซ้ำซ้อน มีความสมบูรณ์ มีความถูกต้อง และน่าเชื่อถือ 5) การเข้าถึงความรู้ คือ การสร้างแหล่งเผยแพร่ที่สามารถเข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลา 6) การแบ่งปัน แลกเปลี่ยน ความรู้ คือ การนำความรู้เข้าสู่เวทีแลกเปลี่ยนที่มีฐานความรู้หรือฐานข้อมูลรองรับ ให้ง่ายต่อการเข้าถึงและสืบค้น และ 7) การเรียนรู้ คือ การใช้ความรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เป็นวงจรความรู้ที่มีการเรียนรู้และพัฒนาให้เกิดประสบการณ์ใหม่อยู่เสมอ

2. กระบวนการจัดการความรู้ตามแบบของ Vicharn Panich (n.d.) กำหนดไว้ 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นต่องานหรือกิจกรรมขององค์กร 2) การเสาะหาความรู้ที่ต้องการ 3) การปรับปรุง ดัดแปลง หรือสร้างความรู้บางส่วนให้เหมาะ ต่อการใช้งาน 4) การประยุกต์ใช้ความรู้ในกิจการงานของตน 5) การนำประสบการณ์ จากการใช้ความรู้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้มาบันทึกไว้ และ 6) การจัดบันทึก ขุมความรู้ แก่นความรู้ สำหรับไว้ใช้งาน

3. กระบวนการจัดการความรู้ตามแบบของ Noppasit Jakpitak (n.d.) กำหนดไว้ 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การตรวจสอบและระบุหัวข้อความรู้ 2) การสร้างกรอบแนวคิดในการบริหาร 3) การวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้ 4) การสร้างระบบสารสนเทศในการจัดการ ความรู้ 5) การจัดกิจกรรมในการจัดการความรู้ และ 6) การวัดประเมินผลการจัดการความรู้ กระบวนการจัดการความรู้ที่ถูกต้อง ดังกล่าวนี จะดำเนินการให้เกิดมรรคผลสมบูรณ์ ตามความต้องการได้ Vicharn Panich (n.d.) กล่าวไว้ว่า ต้องอาศัย **“องค์ประกอบ การจัดการและการจัดการความรู้ที่ดี”** ที่ประกอบด้วย 1) คน ซึ่งเป็นแหล่งความรู้และ เป็นผู้นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ 2) เทคโนโลยี ซึ่งเป็นเครื่องมือให้คนใช้ค้นหา จัดเก็บ แลกเปลี่ยน และนำความรู้ไปใช้ และ 3) กระบวนการ ซึ่งเป็นการบริหารจัดการนำความรู้ จากแหล่งความรู้ไปให้ถึงผู้ใช้ เพื่อทำให้เกิดการปรับปรุงและเกิดนวัตกรรม โดยบูรณาการ องค์ประกอบดังกล่าวเข้ากับมิติทางกาย จิตสังคม และปัญญาให้เชื่อมโยงถึงกัน อย่างสมดุล และต้องตั้งอยู่บนหลัก **“การจัดการความรู้ที่ดี”** กล่าวคือ “คนต้องมีสัมมาทิว ีฝึกอบรม และปฏิบัติตนจริงจัง ต่อเนื่อง มุ่งใช้การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือบรรลุความ สำเร็จและความมั่นคงระยะยาว มีการจัดหมู่คณะที่ดี มีแรงจูงใจริเริ่มดำเนินการและกำหนด เป้าหมายการจัดการความรู้ไว้ที่งาน คน องค์กร และความเป็ชุมชนอย่างชัดเจน

โดยสรุป กระบวนการจัดการความรู้ที่ถูกต้องจะเกิดขึ้นได้ ต้องบ่มเพาะความรู้ที่จัดการแล้วให้เกิดพลังเพียงพอที่จะสร้างความสำเร็จในปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และนำไปสู่การปฏิบัติที่ทำให้คนผู้นั้นหรือกลุ่มนั้นมีศักยภาพในการทำให้ความรู้ผลิตดอกออกผลได้ตามความต้องการ ซึ่งเป็นหัวใจการจัดการความรู้ที่สามารถพัฒนางาน คน องค์กร และความเป็นชุมชน ให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ อย่างมีพลัง สามารถจัดการรวบรวม สร้าง จัดระเบียบ แลกเปลี่ยน และประยุกต์ใช้ความรู้และปัญญาในองค์กรหรือชุมชนให้เกิดการเชื่อมโยงถึงกันทั้งทางกาย จิตใจ วัตถุ และปัญญา ที่เป็นพลังพัฒนาวัตถุควบคู่ไปกับการจิตใจ สังคมและปัญญา ผ่านกระบวนการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมปรับโครงสร้างทางสังคมสู่เครือข่าย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันด้วยสันติ ผ่านเครื่องมือการจัดการความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทขององค์กรหรือชุมชนนั้นๆ

“เครื่องมือการจัดการความรู้” ที่ทำให้มีพลังส่งผลต่องาน คน องค์กร และชุมชนดังกล่าวข้างต้นได้มีอยู่หลากหลาย ผู้ปฏิบัติเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม ตัวอย่างชุดเครื่องมือการจัดการความรู้ที่ Pichet Banyat (n.d.) นำเสนอไว้ เป็นต้นว่า ชุมชนนักปฏิบัติ (community of practice : CoP) การศึกษาดูงาน (study tour) การทบทวนหลังปฏิบัติการหรือการถอดบทเรียน (after action review : AAR) การเรียนรู้ร่วมกันหลังงานสำเร็จ (retrospect) เรื่องเล่าไร้พลัง (springboard storytelling) การค้นหาสิ่งดีรอบตัวหรือสุนทรียสาธก (appreciative Inquiring) เวทีเสนาหรือสุนทรียสนทนา (dialogue) เพื่อนช่วยเพื่อน (peer assist) การเรียนรู้โดยการปฏิบัติ (action learning) มาตรฐานเปรียบเทียบ (benchmarking) การสอนงาน (coaching) การเป็นที่เลี้ยง (mentoring) ฟอรัมถาม-ตอบ (forum) บทเรียนจากความผิดพลาด (lesson learning) เวทีกลุ่ม (focus group) สามารถนำมาค้นหาความรู้ สร้างและแสวงหาความรู้ใหม่ จัดความรู้ให้เป็นระบบ ประมวลผล และกลั่นกรองความรู้ แบ่งปัน แลกเปลี่ยนความรู้ เรียนรู้ และถ่ายทอดความรู้ได้ตามความเหมาะสม ทั้งความรู้ที่ฝังอยู่ในคน และความรู้ที่ชัดแจ้ง ที่สามารถใช้พัฒนากาย จิต สังคม และปัญญาให้เชื่อมโยงถึงกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการได้

หลักการจัดการความรู้ตามนิยามความหมาย กระบวนการ องค์กรประกอบและ เครื่องมือดังกล่าวข้างต้น ปัจจุบันองค์กรภาครัฐและภาคเอกชนนิยมนำมาใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาเพื่อการบรรลุเป้าหมาย ซึ่งปรากฏอยู่ทั่วไป จนทำให้ดูเหมือนเป็นความรู้ใหม่ที่ผู้รู้เพิ่งรังสรรค์ขึ้น

ส่วนการจัดการความรู้แบบพื้นบ้านที่เป็นแบบแผนพฤติกรรมจนกลายเป็น ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี พิธีกรรมของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ สืบมาจนถึงปัจจุบันนั้น ยังไม่พบการศึกษาค้นคว้าวิจัยโดยตรง จึงยังไม่มีความรู้ที่ชัดแจ้งว่าพิธีกรรมของชุมชน

มีการจัดการความรู้ลักษณะอย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น จะใช้ประโยชน์ได้อย่างไรหรือไม่ การนำเอาหลักการแนวคิดต่างๆ ในการจัดการความรู้ดังกล่าวข้างต้นมาศึกษา พิธีเสนเรือ่นของไทยทรงดำครั้งนี้ จึงน่าจะได้รับความรู้พื้นฐานเรื่องดังกล่าวที่อาจจะไขความรู้ความเข้าใจเรื่องการจัดการความรู้แบบพื้นบ้านในแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นพิธีเสนเรือ่นของไทยทรงดำให้กว้างขวางลึกซึ้งสืบต่อไปได้

พิธีเสนเรือ่นของไทยทรงดำ

“ไทยทรงดำ” เป็นชาวไทยกลุ่มหนึ่ง มีชื่อเรียกแตกต่างกันในท้องถิ่นต่างๆ เช่น ลาวโซ่ง ลาวซ่ง ลาวซ่ง ลาวทรงดำ ลาวซ่งดำ ไทยโซ่ง ไทยดำ ไทยซ่งดำ ไตดำ ไตซ่งดำ ผู้ไทยดำ ฯลฯ คนโดยทั่วไปนิยมเรียกว่า “ลาวโซ่ง” หรือ “ไทยทรงดำ” ถิ่นฐานเดิมอาศัยอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทย บริเวณแม่น้ำดำและแม่น้ำแดง ประเทศเวียดนาม (ปัจจุบันคือ เมืองเดียนเบียนฟู) กวาดต้อนเข้าสู่ประเทศไทยครั้งแรกในปี 2322 และเข้ามาอีกหลายครั้งในสมัยต่อมา ด้วยเหตุผลทางสงคราม ทุกครั้งที่เข้ามาไทยทรงดำจะถูกส่งให้ไปอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี เมื่อได้อิสระแล้ว (สมัยรัชกาลที่ 5 หลังเลิกทาส) จึงอพยพกลับสู่ภูมิลำเนาเดิมแต่ไปไม่ถึง ต้องตั้งถิ่นฐานอยู่ตามเส้นทางอพยพในจังหวัดต่างๆ อาทิเช่น ราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี เพชรบุรี สุโขทัย พิจิตร ลพบุรี พิษณุโลก กาญจนบุรี สระบุรี ฯลฯ เป็นต้น (Edited by Renu Muenjanchoey, 1999, pp. 15-29)

ปัจจุบันไทยทรงดำในประเทศไทย มีสถานภาพเป็นพลเมืองไทยที่มีสิทธิ เสรีภาพทางกฎหมายเท่าเทียมกับคนไทยกลุ่มอื่น เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ได้อย่างโดดเด่น ยังคงปฏิบัติตามแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี พิธีกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษอยู่ในวิถีชีวิตอย่างเคร่งครัด เช่น ยังคงมีพิธีเสนปาดตง พิธีเสนแก้เคราะห์ พิธีเสนตัว พิธีเสนกินปาง พิธีเสนเรือ่น การนับถือผีเรือ่น ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “พิธีเสนเรือ่น” ที่ศึกษาครั้งนี้เป็นพิธีกรรมที่ชุมชนจัดสืบเนื่องต่อมาแต่โบราณ แม้มีการอพยพย้ายถิ่นฐานและต้องประสบกับภาวะทุกข์ยากลำบากเพียงใด แต่ “ไทยทรงดำ” ยังคงจัดพิธีเสนเรือ่นสืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน

พิธีเสนเรือ่น

เสนเรือ่น เป็นคำผสมระหว่างคำว่า “เสน” ซึ่งหมายถึง “เซ่น” หรือ “สังเวย” กับคำว่า “เรือ่น” ซึ่งหมายถึง “ที่อยู่อาศัย” เมื่อเป็น “เสนเรือ่น” หมายถึง พิธีเซ่นไหว้ผีเรือ่นหรือผีบรรพบุรุษ ที่ลูกหลานได้ทำ “กะล่อหอง” ใวบนเรือ่นให้เป็นที่อยู่อาศัยครอบครัวยุคใหม่ หรือศูนย์กลางผีเรือ่นแต่ละสิ่งหรือตระกูลจะจกรายชื่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วใน “บั้งผีเรือ่น” แล้วเก็บไว้ที่กะล่อหอง กำหนดรายชื่อบรรพบุรุษที่เสียชีวิตใหม่ล่าสุดให้อยู่ในลำดับที่หนึ่งแล้วเรียงรายชื่อไปตามลำดับเวลาที่เสียชีวิต

จนครบสองร้อยรายชื่อ ส่วนที่เกินถูกตัดออก ถือว่าหมดพันธะที่ลูกหลานต้องเช่นไหว แล้วกำหนดการจัดพิธีเสนเรือต้องจัดอย่างน้อย 1 ครั้งในรอบสามปี หรือจัดตามคำมั่นสัญญาที่ลูกหลานได้ให้ไว้ต่อผีเรือนแต่ละกลุ่มสิง (แซ่หรือตระกูล) เสนเรือ เป็นพิธีกรรมที่แสดงแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีไทยทรงดำที่สืบต่อมาแต่โบราณอย่างเป็นกระบวนการ มีขั้นตอน เพื่อบรรลุเป้าหมาย คือ การแสดงความกตัญญูตเวทีต่อบรรพบุรุษโดยเลี้ยงดูผีเรือน (Aphiwat Phosan, 2009, p. 292) สอดคล้องกับ Sukanya Janthasoon (1995, Abstract) ที่กล่าวว่า พิธีเสนเรือเป็นพิธีกรรม การเช่นไหวบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วของครอบครัว การจัดพิธีกรรมขึ้นถือว่าเป็น การแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษและจะส่งผลให้ทุกคนในครอบครัวมีความสุข เกิดความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเรือน

พิธีเสนเรือไทยทรงดำแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ พิธีเสนเรือผีผู้ท้าว กับพิธีเสนเรือผีผู้น้อย ตามโครงสร้างทางสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ที่แบ่งชนชั้นทางสังคม ออกเป็นกลุ่ม “ผีผู้ท้าว” กับ “ผีผู้น้อย” ซึ่งกลายเป็นบ่อเกิดแบบแผนพฤติกรรมขั้นพื้นฐาน ให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้สถาปนาขึ้นเป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีของสังคม ที่ใครจะล่วงละเมิดมิได้ แม้อยู่ในโลกหลังตายจิตวิญญาณก็ยังคงอยู่ในกรอบโครงสร้างนี้ โดย “ผีผู้ท้าว” คือ กลุ่มคนที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเจ้านายและชนชั้นปกครอง ที่อยู่ในสิงลอ และ “ผีผู้น้อย” คือ กลุ่มที่สืบเชื้อสายมาจากสามัญชนอยู่ในสิงวิ สิงกา สิงแลง สิงลู่ ฯลฯ (Boonmee Parichartthanakul, 2003, p. 96) พิธีเสนเรือของแต่ละกลุ่มมีลักษณะ แตกต่างกัน บทความนี้มุ่งศึกษาและนำเสนอ “พิธีเสนเรือผีผู้น้อย” ไทยทรงดำ บ้านแหลมเกาะ 2 ตำบลลำลูกบัว อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม และพิธีเสนเรือที่เกิดขึ้น ในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น บ้านเกาะแรต บ้านไผ่หูช้าง ฯลฯ ดังได้สรุปขั้นตอน กระบวนการและ สาระสำคัญแต่ละขั้นตอนของพิธีเสนเรือผีผู้น้อยที่เป็นกรณีศึกษามากกว่าไว้ โดยสังเขป ดังนี้

พิธีเสนเรือผีผู้น้อย เป็นพันธกิจที่ลูกหลานไทยทรงดำผีผู้น้อย แต่ละกลุ่ม “สิง” (ตระกูล) ต้องจัดขึ้นหนึ่งครั้งในรอบสามปี เพื่อแสดงความกตัญญูตเวทีต่อผีบรรพบุรุษ และเพื่อขอให้บรรพบุรุษคุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นกิจกรรมส่วนรวม ของกลุ่มเครือญาติผีเดียวกัน มีการเชิญเพื่อนบ้าน คนรู้จักทั้งใกล้และไกลมาร่วมงาน ผู้มาร่วมจะนำขนม ผลไม้ สิ่งของ เงินทองมาช่วยด้วยก็ได้ เจ้าภาพ ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และผู้เกี่ยวข้องจะต้องเตรียมการ จัดการตามขั้นตอนและกระบวนการประกอบพิธี ให้ครบถ้วน ถูกต้อง ตามแบบแผนขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่สืบต่อมา จึงจะบรรลุ เป้าหมายที่ต้องการได้ โดยเมื่อทราบว่าจะจัดพิธีเสนเรือ เจ้าภาพต้องเริ่มเตรียมการ ตามขั้นตอน โดยเริ่มจากการวานหมอ (Panida Yensamoot, 1981, p. 134) การเชิญผู้ร่วมพิธี คือ ญาติสายโลหิตเดียวกัน ญาติเกี่ยวดองโดยการแต่งงาน กลุ่มเพื่อนบ้านที่เคารพนับถือ

การจัดเตรียมเครื่องเซ่น ต้องฆ่าหมู เตรียมเจ็ดข้อเจ็ดเกี่ยว การยกปานเผื่อนเช่นผีเรือน การปานงายหมอ การเช่นผีเรือน การจีไฟให้ข้าว การกินเหล้าฟายเอือน และการกู่เผื่อน เป็นขั้นตอนสุดท้าย

ภาพที่ 1 ปานเผื่อน (สำหรับใส่ขนม ผลไม้) บ้านป่าโทน จันทรลิ่ง บ้านแหลมกะเงา 2 ต.ลำลูกบัว อ.ดอนตูม จ.นครปฐม

ภาพที่ 2 หมอเสนเคียบอาหาร พร้อมทั้งเรียกชื่อของบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วให้มากินเครื่องเซ่น ป่าโทน จันทรลิ่ง บ้านแหลมกะเงา 2 ต.ลำลูกบัว อ.ดอนตูม จ.นครปฐม

ผลการศึกษา

เมื่อวิเคราะห์พิธีเสนเรือนของไทยทรงดำกลุ่ม “ผีผู้น้อย” ที่ศึกษา พบว่า ไทยทรงดำกลุ่มผีผู้น้อย ได้ใช้ภูมิปัญญาการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือดำเนินการจัดพิธีเสนเรือนเพื่อบรรลุเป้าหมายชีวิตด้านการงาน การพัฒนาคน การพัฒนาครอบครัว และเครือญาติ รวมทั้งการพัฒนาชุมชน ในลักษณะบูรณาการศักยภาพของคนในชุมชน ทั้งด้านกาย เช่น วัตถุ สิ่งของ อาหาร แรงงาน พิธีผัก สถานที่ ฯลฯ ด้านจิตใจ เช่น

สำนึกกับผิดชอบ การแบ่งปัน การมีน้ำใจ ฯลฯ ด้านสังคม เช่น การมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ การยอมรับสถานภาพทางสังคมตามโครงสร้างบทบาทหน้าที่ ฯลฯ และด้านปัญญา เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ ความฉลาดไหวพริบ เป็นต้น ให้เชื่อมโยงถึงกัน เพื่อบรรลุเป้าหมาย คือ การสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมให้เกิดขึ้นในกระบวนการดำเนินงาน เช่น เกิดสำนึกในบุญคุณผู้มีพระคุณ เกิดความรักความเห็นอกเห็นใจพี่น้อง เครือญาติ และกลุ่มชาติพันธุ์ เกิดการช่วยเหลือแบ่งปันซึ่งกันและกัน เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยน ปรับความเข้าใจให้ถูกต้องตามหลักความเชื่อที่สืบมาแต่โบราณ เป็นต้น จนกลายเป็นพลังขับเคลื่อนบุคคล กลุ่มเครือญาติ และสังคมสู่ความสุข ชุมชนมีความเข้มแข็ง อยู่ร่วมกันได้อย่างอบอุ่นมั่นคงสืบไป โดยเมื่อนำหลักการการจัดการความรู้ดังกล่าว ข้างต้นมาวิเคราะห์แล้ว พบว่า พิธีเสนาเรื่อนของไทยทรงดำมีการจัดการความรู้มีเหตุปัจจัย หรือเหตุผลในการจัดการความรู้ และมีแนวทางการส่งเสริม พัฒนาและใช้ประโยชน์ ลักษณะต่างๆ สืบต่อมาแต่โบราณ ดังผลการศึกษาวิเคราะห์ต่อไปนี้

1. ลักษณะการจัดการความรู้ในพิธีเสนาเรื่อนของไทยทรงดำ

1.1 การสร้างนิยามความหมาย เมื่อพิจารณาลักษณะภาพรวมของ พิธีเสนาเรื่อนผีผู้น้อยของไทยทรงดำในพื้นที่ศึกษา ดังกล่าวข้างต้นแล้ว พบว่า “พิธีเสนาเรื่อน” เป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่ไทยทรงดำได้ใช้กระบวนการจัดการความรู้ สถาปนาขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือบรรลุเป้าหมายด้านการทำงาน การพัฒนาคน การพัฒนา ครอบครัว กลุ่มเครือญาติ และชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ให้เป็นสุข เข้มแข็ง และยั่งยืน โดยใช้กระบวนการแสวงหาความรู้และการสร้างความรู้ เช่น ความรู้ประวัติความเป็นมา กลุ่มชาติพันธุ์ ตำนานมนุษย์หรือการเกิดมนุษย์ในโลกนี้ โลกหน้า เทวดา แถน จักรวาล สิ่งมีชีวิต ชีวิตหลังตาย ความดีความชั่ว นรก สวรรค์ ฯลฯ บนฐานภูมิปัญญาที่เป็นความคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ความเห็น ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ ทั้งส่วนที่แฝงฝังอยู่ในคน และส่วนที่เป็นความรู้ชัดแจ้งที่มีผู้รวบรวมไว้แล้ว เช่น ตำนาน คติ ความเชื่อ นิทาน ฯลฯ ผ่านเงื่อนไข คือ สิ่งเหล่านี้คือเครื่องมือปกป้องคุ้มครองป้องกัน ชีวิตและจิตวิญญาณตนเองและบรรพชนไม่ให้เกิดไปสู่ที่ชั่วร้ายและสามารถแก้ปัญหา บางประการที่เกิดขึ้นแล้วได้ ความรู้และเงื่อนไขดังกล่าว จึงนำมาสู่การนิยามความหมาย ให้เกิดมาเป็น “พิธีเสนาเรื่อน” หรือ “เป็นบ่อเกิดพิธีเสนาเรื่อน” พร้อมกำหนดลักษณะ องค์ประกอบ ขั้นตอน กระบวนการ เครื่องมือ วิธีการ วัตถุประสงค์ เหตุผล และเป้าหมาย ไว้อย่างชัดเจน เช่น วัตถุประสงค์ “จัดขึ้นเพื่อตอบแทนบุญคุณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ทุกสามปี ใครจัดได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ บรรพบุรุษจะให้พรให้อยู่เย็นเป็นสุข” เป็นต้น จากนั้นจึงจัดเก็บความรู้ดังกล่าวนี้ไว้อย่างเป็นระบบ เหมาะสม โดยการส่งเสริมให้ คนส่วนใหญ่ยอมรับว่า “พิธีเสนาเรื่อนเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นขนบ ธรรมเนียมจารีต

ประเพณีกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำ ที่คนทุกกลุ่มตระกูลต้องจัดขึ้น ใครไม่ทำเป็นคนไม่ดี ชีวิตไม่เจริญ รุ่งเรือง ไม่สำนึกแม้บุญคุณบิดามารดา” ซึ่งนิยามความหมายดังกล่าวนี้มีลักษณะสอดคล้องกับการจัดการความรู้ที่ Vicharn Panich และ Pravade Wasee นิยามไว้ดังกล่าวข้างต้น จึงทำให้กล่าวได้ว่า กรอบนิยามความหมายหรือการสร้างพิธีเสนเรื่อนของไทยทรงดำสร้างมาจากการจัดการความรู้ที่คนในสมัยก่อนได้ดำเนินการขึ้นไว้เพื่อบรรลุเป้าหมายในชีวิตทั้งโลกนี้และโลกหน้า แล้วใช้สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน แม้ไทยทรงดำจะอพยพจากถิ่นฐานหลายครั้ง แต่ก็ยังคงอนุรักษ์ พัฒนา และใช้ประโยชน์พิธีกรรมนี้สืบมาถึงปัจจุบัน

1.2 พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง พิธีเสนเรื่อนเป็นวัฒนธรรม

ไทยทรงดำที่เกิดขึ้นปรากฏอยู่ในถิ่นฐานเดิม เมื่ออพยพเข้าสู่ประเทศไทยปี พ.ศ. 2322 ได้นำพิธีกรรมนี้เข้ามาจัดสืบเนื่องต่อมา โดยได้จัดการพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบ กระบวนการ และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ให้เกิดความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ เนื่องจากชุมชนในประเทศไทยไม่มีวัสดุอุปกรณ์และองค์ประกอบที่ตรงกับความรู้ที่แฝงฝังอยู่ในคนและความรู้ที่ชัดเจนที่เคยปฏิบัติมาแต่เดิม เช่น ไม่มีเครื่องแกง เครื่องปรุง เป็นต้นว่า หน่อไม้ ผัก หมู ฯลฯ ไม่มีหมอลำเสนาผู้ประกอบพิธีที่มีคุณลักษณะตรงกับชุดความรู้พื้นบ้านเดิมที่ว่าหมอลำเสนาผู้ประกอบพิธีเสนเรื่อนต้องเป็นหมอลำเฉพาะกลุ่มผีผู้ท้าวหรือผีผู้น้อยเท่านั้น จะให้หมอลำเสนาเรื่อนผีผู้ท้าวมาประกอบพิธีเสนเรื่อนให้ผีผู้น้อยไม่ได้ เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้หาได้ยากในประเทศไทย จะเสาะหาให้วุ่นวายจากพื้นที่อื่นก็ทำได้ยาก ผู้นำชุมชนจึงอาศัยสิ่งที่มีอยู่ในพื้นที่นำมาปรับปรุง พัฒนา ให้เหมาะสมต่อการใช้งานในพิธี เช่น คัดเลือกหน่อไม้และพืชผักพื้นเมืองที่มีลักษณะใกล้เคียงมาประยุกต์ใช้ คัดเลือกและซื้อหมูจากแหล่งอื่นมาใช้ไม่จำเป็นต้องเลี้ยงเอง ให้นิยามและความหมายหมอลำเสนาผีผู้ท้าวให้สามารถประกอบพิธีเสนเรื่อนแก่ผีผู้น้อยได้ จนเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปแล้วจึงบันทึกเป็นความรู้ที่ชัดเจนและความรู้ที่ฝังอยู่จดจำไว้ใช้งานสืบต่อมาถึงปัจจุบัน เมื่อวิเคราะห์แล้วจึงเห็นว่าพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นไปสอดคล้องกับกระบวนการจัดการความรู้ตามแบบที่ Vicharn Panich และนักวิชาการท่านอื่นที่ได้นำเสนอไว้ดังกล่าวแล้วข้างต้น จึงสามารถสรุปในเบื้องต้นได้ว่า ไทยทรงดำได้ใช้การจัดการความรู้สร้างพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงพิธีเสนเรื่อนให้สามารถดำรงอยู่ในฐานะเครื่องมือบรรลุเป้าหมายชีวิตและสังคม ทุกด้านที่บูรณาการศักยภาพทางกาย จิต สังคม และปัญญาของคนในชุมชนให้เชื่อมร้อยถึงกันสืบมาถึงปัจจุบัน โดยบทสรุปนี้จะชัดเจนยิ่งขึ้น หากได้มีการศึกษาพิธีกรรมอื่นๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวเพิ่มเติม

1.3 ความรู้ที่เป็นเป้าหมายการจัดการ เมื่อพิจารณากระบวนการและขั้นตอน เป็นต้นว่า นิยาม ความหมาย ความเป็นมา พิธีเสนาเรื่อน การรวานหมอหาฤกษ์ยาม และเตรียมความพร้อม การเชิญผู้ร่วมพิธี การจัดเตรียมเครื่องเช่น การจัดวางเครื่องเช่น การยกพานเผื่อนเตรียมเช่นผีเรื่อน การปานงายหมอ การเช่นผีเรื่อน การจัดจีไฟไหวขว การกินเหล้าฟายเฮื่อน และการกู่เผื่อนที่เกิดขึ้น พบว่า ความรู้ที่ปรากฏอยู่ในพิธีเสนาเรื่อนดังกล่าวเป็นภูมิปัญญาในวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำ ที่ส่วนหนึ่งสืบต่อมาจากโบราณ และส่วนหนึ่งได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงมาตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจนกระทั่งปัจจุบัน ดังนั้น “ความรู้ที่เป็นเป้าหมายการจัดการความรู้” ในบทนี้ จึงหมายถึง “ภูมิปัญญาในวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำ” ซึ่งครอบคลุมประเด็นที่เป็น “ความคิดหรือวิธีคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ความเห็นความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ” ทั้งส่วนที่เป็น “ความรู้ดั้งเดิม” ซึ่งมีผู้บันทึกเอาไว้ เช่น บีบผีเรื่อน บทสวด การคำนวณวัน เวลา ฤกษ์ยาม ฯลฯ และส่วนที่เป็น “ความรู้จากประสบการณ์” ที่แฝงฝังอยู่ในคน เช่น การปรุงเครื่องเช่น การวางแผนเตรียมงาน การลำดับขั้นตอนพิธีกรรม การกล่าวขอพรผีบรรพบุรุษ เป็นต้น รวมถึงส่วนที่เป็น “ความรู้ใหม่” ที่เกิดจากปฏิบัติการเฉพาะหน้าที่ในขั้นตอนต่างๆ เช่น ความสามารถปรุงเครื่องเช่นด้วยเครื่องปรุงใหม่ ความสามารถสร้างการมีส่วนร่วมแก่ผู้มาร่วมงานที่หลากหลายจนคาดไม่ถึงได้อย่างเท่าเทียมเหมาะสม ความสามารถแบ่งปัน แจกจ่าย บทบาท หน้าที่แก่ผู้มีส่วนร่วมอย่างเหมาะสม ความสามารถประยุกต์ใช้เครื่องมือเครื่องใช้สมัยใหม่แทนเครื่องมือเครื่องใช้เดิมที่หาได้ยากหรือขาดตกบกพร่องไป ความสามารถและทักษะการกล่าวขอพรบรรพบุรุษที่ไพเราะน่าฟังของผู้ประกอบพิธี ขาวว่าและจีไฟไหวขวคนใหม่ และอาจจะพบผู้สืบสาน มีคุณสมบัติพร้อมที่จะพัฒนาเป็นหมอเสนาคนใหม่ของชุมชนได้ เป็นต้น ความรู้เหล่านี้คือ องค์ประกอบสำคัญของพิธีเสนาเรื่อนของไทยทรงดำ ซึ่งสอดคล้องกับความรู้ที่เป็นเป้าหมายในการจัดการความรู้ตามที่ Pravadé Wasee (2003, pp. 33-34), Vicharn Panich (n.d.) และ Anyanee Khaysuban (2007, pp. 14-17) กล่าวไว้คือ “ความรู้ที่ฝังอยู่ในคน” สอดคล้องกับ “ความรู้จากประสบการณ์” และ “ความรู้ที่ชัดเจน” สอดคล้องกับ “ความรู้ดั้งเดิม” ดังกล่าวแล้วข้างต้น ส่วน “ความรู้ใหม่” ที่ได้จากกระบวนการประกอบพิธีนั้นจะกลายเป็น “ความรู้จากประสบการณ์” ของการประกอบพิธีเสนาเรื่อนในสังคมหรือชุมชนสืบต่อไปดังนั้น จึงกล่าวในเบื้องต้นได้ว่า ความรู้ที่เป็นเป้าหมายการจัดการในพิธีเสนาเรื่อนของไทยทรงดำ มีลักษณะสอดคล้องกับความรู้ที่เป็นเป้าหมายในการจัดการความรู้ตามที่นักวิชาการสมัยใหม่นำเสนอไว้ข้างต้น

1.4 กระบวนการจัดการความรู้ในพิธีเสนาเรื่อน เมื่อนำหลักกระบวนการจัดการความรู้ตามแนวทพร. Vicharn Panich และ Noppasit Jaktipak ที่ได้

กล่าวไว้ข้างต้น มาพิจารณาแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีใน พิธีเสนเรือผีผู้ร้อยที่ปฏิบัติอยู่ในพื้นที่ศึกษาปัจจุบัน พบว่า แต่ละกระบวนการหรือ ขั้นตอนมีการจัดการความรู้ในลักษณะต่างๆ ดังได้บทสรุปสังเขป ดังนี้

1.4.1 การบ่งชี้ ความรู้ที่ต้องบ่งชี้ในการประกอบพิธี
เสนเรือผีผู้ร้อย เป็นต้นว่า

ความรู้เกี่ยวกับวัน เวลา ฤกษ์ยาม เพื่อเตรียมความพร้อม มีคนสี่กลุ่มเกี่ยวข้องคือ กลุ่มเจ้าภาพและเครือญาติ กลุ่มผู้ปฏิบัติเตรียมความพร้อม เช่น คนเตรียมเครื่องเช่น คนฆ่าหมู คนเตรียมขนม ผลไม้ในพานเพื่อน กลุ่มผู้นำ ประกอบพิธี เช่น หมอเสน ผู้ช่วยหมอเสน ผู้ประกอบพิธีแทนหมอเสน และกลุ่มเพื่อนบ้าน และผู้ร่วมงานทั่วไป คนแต่ละกลุ่มต้องมีความรู้เฉพาะที่เกี่ยวกับวันเวลาฤกษ์ยามขั้นตอน ว่าต้องเตรียมความพร้อมอย่างไรบ้าง สิ่งใดทำก่อนหลังในขั้นตอนหรือกระบวนการ ขณะประกอบพิธี เป็นทั้งประสบการณ์และความรู้ที่ชัดเจน ถือเป็นภูมิปัญญาอันเป็น ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะ และความสามารถ ที่ปรากฏอยู่ในแต่ละบุคคล พร้อมปฏิบัติการ เมื่อใดเวลาหรือฤกษ์ยาม ไม่ต้องมีใครคอยเตือน เช่น หมอเสนเมื่อ ตอรับเจ้าภาพทราบเวลาชัดเจนแล้วต้องทบทวนความรู้ในตำราและประสบการณ์ เพื่อการบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

ความรู้ที่เกี่ยวกับผู้ร่วมพิธี เป็นความรู้จากประสบการณ์ และความรู้ชัดเจนที่มีบันทึกไว้ในตำราของหมอเสน ที่ชุมชนถือปฏิบัติต่อเนื่อง มาแต่โบราณ รวมถึงความรู้จากประสบการณ์ของคนสูงวัยที่มักจะรู้ดีว่ามีใครเกี่ยวข้องกับ เจ้าภาพบ้าง ญาติฝ่ายใดต้องมีบทบาท หน้าที่ และตำแหน่งตรงไหน เมื่อใด อย่างไร เช่น ญาติผีเดียว มี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสายโลหิตเดียวกัน ต้องแต่งกายด้วยชุดที่ใช้ ในชีวิตประจำวัน และกลุ่มญาติเกี่ยวข้องโดยการแต่งงาน ต้องแต่งกายด้วยเสื้อฮู้ ในเวลาประกอบพิธี คนอีกกลุ่มหนึ่งที่เกี่ยวข้อง คือ เพื่อนบ้าน คนที่เคารพนับถือ เคยพึ่งพาอาศัยกัน กลุ่มนี้แต่งกายด้วยชุดธรรมดาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนผู้ร่วมพิธี ต้องปฏิบัติตามสถานภาพให้ถูกต้อง ไม่ล่วงละเมิดกฎเกณฑ์ จึงจะทำให้พิธีเสนเรือ มีความศักดิ์สิทธิ์ บรรลุเป้าหมายตามความต้องการ

ความรู้เกี่ยวกับประเภทของพิธีเสนเรือ เป็นความรู้ ที่เจ้าภาพ หมอเสน ผู้เกี่ยวข้อง และคนทั่วไปในชุมชนมีประสบการณ์ดีกว่า เจ้าภาพอยู่ใน กลุ่มผีผู้ท้าวหรือผีผู้ร้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมอเสนต้องมีความรู้ว่า ลักษณะ พิธีเสนเรือแต่ละตระกูลผี ต้องจัดกระบวนการ ขั้นตอน และองค์ประกอบอย่างไร ด้วยเป็นชุดความรู้ที่ชัดเจน ปรากฏอยู่ในตำราและประสบการณ์ของหมอเสนแล้ว ตัวอย่าง

ชุดความรู้พิธีเสนาเรื่อนผู้ท้าว “หมอเสนาผู้ประกอบพิธี ต้องสืบสกุลมาจากตระกูลผู้ท้าว ต้องนั่งกางเกงดำ สวมเสื้อแขนยาวสีแดง สวมกำไลมือนั่งบนเก้าอี้ที่เรียกว่า “ตั้งก่า” เช่นเหล็กก่อนเช่นอาหาร อาหารเครื่องเช่นทำมาจากเนื้อควาย เช่นอาหารที่เป็นเครื่องเช่นทั้งห่อ การเลี้ยงอาหารหมอเสนาจะเลี้ยงเฉพาะมือกลางวัน ระยะเวลาประกอบพิธีเสนาเรื่อนจะต้องทำให้เสร็จก่อนเที่ยงวัน”

ชุดความรู้พิธีเสนาเรื่อนผู้น้อย “หมอเสนาผู้ประกอบพิธี สืบสายสกุลมาจากบุคคลธรรมดาสามัญ ต้องแต่งกายชุดที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ใส่เสื้ออีคลุมไหล่ ถือวี (พัต) นั่งบนเสื่อ ประกอบพิธีในกะล่อหอง เช่นอาหารก่อนเช่นเหล็กอาหารทำมาจากเนื้อหมู ใช้ตะเกียบคีบอาหารอย่างละเล็กละน้อยที่วางอยู่บนพานเพื่อนเลี้ยงอาหารหมอเสนาทั้งมือเช้าและมือกลางวัน ระยะเวลาประกอบพิธีเสนาเรื่อนตั้งแต่เข้าไปจนถึงบ่ายหรือเย็น” (Chop Thoraphap, Interview, July 25, 2015)

ความรู้เรื่องเครื่องเซ่นและกระบวนการเซ่น พิธีเสนาเรื่อนตระกูลผู้น้อยได้สะท้อนชุดความรู้เรื่องเครื่องเซ่นและกระบวนการเซ่น ให้เห็นว่าผู้เกี่ยวข้องทั้งเจ้าภาพ หมอเสนา ผู้ร่วมพิธี และผู้เกี่ยวข้องใช้ความรู้จากประสบการณ์มายืนยันความรู้ที่ชัดเจนจากตำราที่หมอเสนานำมาใช้ เพื่อสร้างความถูกต้องให้ตรงตามบันทึกที่มีอยู่ เช่น ความรู้ด้านการแต่งกาย เครื่องเซ่น คำกล่าวเช่นไหว้ วิธีการชำแหละหมู ชิ้นส่วน และองค์ประกอบของหมูที่นำไปเซ่น การจัดวางเครื่องเซ่น เป็นต้น ความรู้เหล่านี้ เป็นส่วนสำคัญ หากปฏิบัติไม่ถูกจะทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไป

ความรู้เรื่องการจัดลำดับขั้นตอนในพิธี ในเรื่องผู้ร่วมพิธีทุกฝ่ายต่างร่วมกันนำเอาความรู้ทั้งจากประสบการณ์และความรู้ที่มีในตำรา มาร่วมดำเนินการ มีหมอเสนาเป็นผู้นำ ตรวจสอบ ให้คำปรึกษาบอกกล่าว แนะนำ ท้วงติง โดยเฉพาะความรู้เชิงเทคนิคจากประสบการณ์การจัดวางเครื่องเซ่นในพานเพื่อนการยกพานเพื่อนเช่นไหว้ การเอ่ยคำเชิญผีเรื่อนมารับเครื่องเซ่น การเลี้ยงอาหารหมอเสนา การกล่าวคำเช่นแม่เตาไฟ แม่ประตู และแม่บันได ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ไม่มีในตำรา ต้องอาศัยผู้ร่วมพิธีที่มีประสบการณ์มาใช้

การปงซ์ความรู้ดังกล่าวนี้ ช่วยกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นในการประกอบพิธีเสนาเรื่อน ช่วยตรวจสอบ กำหนดประเด็นความรู้และรูปแบบให้ชัดเจนเพื่อหมอเสนาและผู้เกี่ยวข้องได้ทราบขอบเขตและเป้าหมายที่ต้องการ ทั้งส่วนที่เป็นไปตามขนบธรรมเนียมประเพณี และส่วนที่ต้องปรับปรุง สร้างสรรค์ ประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสม เพื่อการบรรลุเป้าหมาย ซึ่งสอดคล้องกับหลักการปงซ์ความรู้ในกระบวนการจัดการความรู้สมัยใหม่ดังได้นำมากล่าวไว้ข้างต้น

1.4.2 การสร้างและแสวงหาความรู้ ผลการพิจารณาตามหลักการจัดการความรู้ที่นำมากล่าวไว้ข้างต้น พบว่า ลักษณะการสร้างและแสวงหาความรู้เพื่อประกอบพิธีเสนเรือ่น ส่วนหนึ่งเจ้าภาพและเครือญาติมีอยู่แล้ว โดยการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เนื่องจากต้องจัดพิธีกรรมนี้ทุก 3 ปี แต่ถึงกระนั้นก็ตามเจ้าภาพยังต้องสร้างและแสวงหาความรู้ที่ชัดเจนและความรู้จากประสบการณ์ผู้เกี่ยวข้องมาใช้ด้วย เช่น ความรู้เรื่องฤกษ์ยามต้องวางแผนดำเนินการให้ความรู้ในการเตรียมเครื่องเช่นต้องอาศัยผู้ทรงภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องจัดเตรียมให้ ความรู้ด้านสร้างการมีส่วนร่วมแก่คนอื่นในพิธีต้องอาศัยหมอสเอนและคนอื่นช่วยสร้างเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ทำนองเดียว กับการจัดการความรู้ในองค์กรหรือหน่วยงานที่เกิดขึ้นปัจจุบัน

1.4.3 การจัดความรู้ให้เป็นระบบ เบื้องต้นเจ้าภาพและหมอสเอนจะจัดความรู้ให้เป็นระบบตามกลุ่มผีที่เกี่ยวข้อง จากนั้นกำหนดประเด็นย่อยเพื่อการเข้าถึงหรือปฏิบัติได้อย่างมีขั้นตอน สามารถปรับปรุง พัฒนา และสร้างความรู้บางส่วนให้เหมาะต่อการใช้งานได้ เช่น กำหนดบทบาทให้ชัดเจนว่าใครทำอะไรที่ใด อย่างไร ในกระบวนการประกอบพิธี หน้าที่เจ้าภาพอยู่ที่การจัดการหาคนมาแสดงบทบาทในตำแหน่งนั้นๆ ให้ถูกต้อง เช่น ตระกูลผู้ท้าวต้องหาหมอสเอนผู้ท้าวเท่านั้น ส่วนตระกูลผู้น้อยสามารถหาหมอสเอนผู้น้อยหรือผู้ท้าวก็ได้ คนหมอมุขขึ้นเรือนกำหนดว่าต้องเป็นลูกเขยหรือหลานเขยเท่านั้น การจัดการความรู้ตรงนี้จึงอยู่ที่ว่าทำอย่างไรจะหามุขขึ้นบ้านได้อย่างเป็นมงคล ทุกคนพอใจ ซึ่งเป็นการจัดการที่ต้องใช้สติปัญญาควบคู่กับวิจารณ์ญาณอย่างรอบคอบ ไม่เช่นนั้นจะเกิดความไม่เท่าเทียม และกลายเป็นขัดแย้งขึ้นในหมู่ลูกหลานได้

1.4.4 การประมวลและกลั่นกรองความรู้ ถือเป็นหน้าที่หลักของครอบครัวเจ้าภาพ และคนตระกูลผีเดียวกันที่ต้องประมวลความรู้จากประสบการณ์และความรู้ที่ชัดเจนที่ตกผลึกแล้วจากตนเองและผู้ที่เกี่ยวข้อง การประมวลและกลั่นกรองความรู้จึงเป็นกิจกรรมที่เจ้าภาพต้องเตรียมการทั้งระยะสั้นและระยะยาวอย่างเหมาะสม เช่น จะเชิญใครมาเป็นหมอสเอน จะเชิญใครมาร่วมงานต้องเตรียมการค่าใช้จ่ายและเตรียมเครื่องเช่นอย่างไร เป็นต้น ฝ่ายหมอสเอน ผู้ร่วมงานและผู้เกี่ยวข้อง ต้องประมวลกลั่นกรองความรู้เพื่อการปฏิบัติหน้าที่ในบทบาทนั้นให้ถูกต้อง

1.4.5 การเข้าถึงความรู้ ตามปกติครอบครัวไทยทรงดำจะมีชุดความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับผีเรือนให้สมาชิกครอบครัวและกลุ่มเครือญาติได้ปฏิบัติในวิถีของลูกหลานตลอดเวลา มีการปาดตงเป็นประจำ มีพื้นที่เป็นที่อยู่ของผีเรือนบนเรือนที่อยู่อาศัย และเผ่าสังเกตุเหตุการณ์และสถานการณ์ที่เกิดแก่คนในครอบครัว

ว่ามีการสื่อสารความสุข-ทุกข์จากผีเรือนเกิดขึ้นบ้างหรือไม่ อย่างไร หากมีเหตุการณ์ที่สงสัย จะไปปรึกษากับแม่หมอดหรือหมอเสนโดยตรง ได้ผลเป็นอย่างไร จะนำความรู้มาวางแผนจัดการเพื่อเตรียมการและจัดการสื่อสารเป้าหมายให้ญาติพี่น้องและคนในชุมชนได้ทราบโดยทั่วกัน เพื่อจะไม่จัดงานตรงกัน การช่วยคิดช่วยให้คำปรึกษาแนะนำ ปรับปรุง พัฒนาให้พิธีเสนเรือที่จะจัดขึ้นเป็นเครื่องมีอบรรลุเป้าหมายได้ครบถ้วนอย่างมีประสิทธิภาพ เช่นเกี่ยวกับการสร้างแหล่งเผยแพร่ การจัดกิจกรรมเพื่อสื่อสาร และการบันทึกความรู้ที่เกิดขึ้นสู่สังคมในกระบวนการจัดการความรู้สมัยใหม่

1.4.6 การแบ่งปัน แลกเปลี่ยนความรู้ เป็นแบบแผน

พฤติกรรมที่เป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่สำคัญของไทยทรงดำ ดังจะเห็นได้จากโครงสร้างที่อยู่อาศัยที่แบ่งให้เป็นพื้นที่เพื่อแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้อย่างกว้างขวาง ทั้งหน้าเรือน หลังเรือน ในเรือน และใต้ถุนเรือน รวมถึงยังแบ่งปันพื้นที่บนเรือนเป็นกะล่อห้องด้วย ส่วนพื้นที่ส่วนตัวมีเพียงที่นอนของพ่อแม่เท่านั้น พิธีเสนเรือจึงเป็นการสร้างโอกาสให้เกิดการแบ่งปัน แลกเปลี่ยนความรู้ ทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพิธีเสนเรือโดยตรงและโดยอ้อม สิ่งใดดีจะเป็นแบบอย่างการปฏิบัติสืบไป สิ่งที่บกพร่องจะเป็นบทเรียนหรือปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น เรื่องเล่าใดที่คนในชุมชนเชื่อว่าผีบรรพบุรุษดลบันดาลให้เกิดเพื่อสื่อความหมายถึงลูกหลาน เรื่องเล่านั้นจะได้รับการจดจำ เป็นประสบการณ์เพื่อใช้เป็นเครื่องบ่งชี้เหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในอนาคต เช่นเดียวกับการสร้างฐานความรู้หรือฐานข้อมูลเพื่อให้คนที่เกี่ยวข้องสามารถสืบค้นและเข้าถึงข้อมูลได้อย่างรวดเร็วในกระบวนการจัดการความรู้ในปัจจุบัน

1.4.7 การเรียนรู้ ตามภูมิปัญญาพื้นบ้านไทยทรงดำ

ในพื้นที่ศึกษา ถือว่าการเรียนรู้ การอนุรักษ์ พัฒนา และสืบสานแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นหน้าที่ของไทยทรงดำทุกคน ดังนั้น การประกอบพิธีเสนเรือทุกชั้นตอน จึงเป็นกระบวนการจัดการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้เรื่องราวทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ ภาษา อาหาร ภูมิปัญญา ทั้งในส่วนที่เป็นความรู้เดิม หรือความรู้ที่ชัดเจน และส่วนที่อยู่ในบุคลิกหรือประสบการณ์รวมทั้งบทเรียนในการนำเอาความรู้ทั้งสองประเภทนี้มาบูรณาการประยุกต์ใช้ให้เกิดความรู้ใหม่ ประสบการณ์ใหม่ ที่เป็นเหตุเป็นผลสอดคล้องกับยุคสมัยและความต้องการของชุมชน เช่นเดียวกับการวัดผลและการประเมินผลในการจัดการความรู้ในปัจจุบันที่มุ่งใช้ความรู้ที่เป็นส่วนหนึ่งของงานให้ครบวงจร เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ เพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการยิ่งขึ้น

1.5 องค์ประกอบในการจัดการความรู้และการจัดการความรู้ที่ดี ที่ปรากฏในพิธีเสนเรือของไทยทรงดำในพื้นที่ศึกษา ตามหลักการจัดการความรู้

แบบกพร. และแบบของนักวิชาการท่านอื่นตามที่นำเสนอไว้ข้างต้นมีลักษณะ ดังนี้

1.5.1 คน เป็นองค์ประกอบสำคัญในการจัดการความรู้และการจัดการความรู้ที่ดีในพิธีเสนเรือ่น คนในพิธีเสนเรือ่น เช่น หมอเสนเป็นผู้ทรงความรู้จากประสบการณ์ที่ชัดเจน รวมทั้งคนอื่นที่เกี่ยวข้องเฉพาะกิจ ในฐานะเป็นแหล่งความรู้และเป็นผู้นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ เช่น ผู้ปรุงอาหารเครื่องเซ่น ในพื้นที่ศึกษา มีแม่ครัวเฉพาะกิจไม่กี่คนที่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนว่าสามารถปรุงอาหารจัดเตรียมเครื่องเซ่นในพิธีเสนเรือ่นได้ถูกต้อง รสชาติตามแบบแผนเดิม คนอื่นทำไม่ได้ไม่ตีเท่า หรือกรณี “คนในชุมชน” ย่อมมีประสบการณ์ความรู้เกี่ยวกับหมอเสนในระดับที่สามารถระบุได้ว่าหมอเสนคนใด อยู่ในตระกูลใด ความสามารถเชี่ยวชาญขั้นไหน เป็นต้น

1.5.2 เทคโนโลยี เป็นองค์ประกอบในการจัดการความรู้และการจัดการความรู้ที่ดีเพราะเป็นเครื่องมือให้คนใช้ค้นหา จัดเก็บ แลกเปลี่ยน และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ เป็นต้นว่า เครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ปานผ้อน มีดพริ้ว ตะเกียบเตา กะเหล็บ บั้ง ฯลฯ เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับตกแต่ง เช่น เสื้อฮี เสื้อก้อม กำไลผ้าเปี้ยว ปิ่นปักผม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นรูปธรรมหรือวัตถุธรรมที่ประมวลความรู้แบบพื้นบ้านและแบบสมัยใหม่ ให้ผู้สนใจได้ค้นหาหรือจัดเก็บเพิ่มเติมหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือใช้ศึกษาเพื่อนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ตามความต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.5.3 กระบวนการ เป็นองค์ประกอบในการจัดการความรู้ และการจัดการความรู้ที่ดี เพราะเป็นการบริหารจัดการเพื่อนำความรู้จากแหล่งความรู้ไปให้ผู้รู้ หรือนำไปใช้โดยผู้ทรงความรู้โดยตรงที่สามารถนำไปสู่การปรับปรุง พัฒนาให้เกิดนวัตกรรมขึ้นได้ เช่น การปรับเปลี่ยนหมูที่เลี้ยงไว้เพื่อเซ่นไหว้มาเป็นหมูที่หาซื้อจากตลาดในปัจจุบัน ทำให้ลดกระบวนการที่ยุ่งยากลง และเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป หรือการอนุญาตให้หมอเสนผู้ท้าวมาประกอบพิธีเสนเรือ่นผู้น้อยได้ สามารถแก้ปัญหาการขาดแคลนหมอเสน รวมทั้งการปรับเปลี่ยนกระบวนการปลุกและแสวงหาหน่อไม้พืชมักจากธรรมชาติมาปรุงเครื่องเซ่นมาเป็นการใช้พืชมักจากท้องตลาด ช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปได้อย่างสมบูรณ์มากขึ้น รวมทั้งมีผู้รู้สีกอยากจะจัดพิธีเสนเรือ่นมากขึ้นด้วย เป็นต้น

คน เทคโนโลยี และกระบวนการที่ปรากฏในพิธีเสนเรือ่นที่ศึกษาถือเป็นองค์ประกอบในการจัดการความรู้และการจัดการความรู้ที่ดีที่ปรากฏอย่างชัดเจน ทำให้พิธีกรรมดังกล่าวยังสามารถสืบสานคุณค่าความสำคัญต่อไปได้อย่างมีพลัง

1.6 เครื่องมือการจัดการความรู้ในพิธีเสนเรือ เครื่องมือการจัดการความรู้ที่ปรากฏโดดเด่นเป็นแกนหลักในการแสดงแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีในพิธีเสนเรือของไทยทรงดำ ได้แก่ ชุมชนนักปฏิบัติ (community of practice: CoP) โดยครอบครัวเจ้าภาพ กลุ่มเครือญาติ ฝึ้เดียวกันและเครือญาติที่เกี่ยวข้อง เป็นชุมชนหลักนักปฏิบัติที่เข้ามาร่วมรับผิดชอบกิจกรรมที่จัดขึ้น มีเรื่องเล่าเร้าพลัง (springboard storytelling) ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจพลังเหนือธรรมชาติหรืออำนาจผีบรรพบุรุษที่ดลบันดาลสิ่งดีงามความสุขความเจริญให้เกิดแก่ครอบครัว กลุ่มเครือญาติและลูกหลานที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมาแล้ว และลงโทษผู้ที่ละเลยไม่ปฏิบัติตามความเชื่อให้เกิดความทุกข์ในลักษณะต่างๆ ขึ้น เป็นตัวช่วยเพิ่มศรัทธาในกระบวนการการดำเนินงาน รวมถึงการใช้การสอนงาน (coaching) แก่ผู้สนใจรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการเป็นหมอเสนโดยการจัดการให้อยู่ในฐานะผู้ช่วยหมอเสน นอกจากนี้ยังพบการใช้เครื่องมือเพื่อนช่วยเพื่อน (peer assist) เพิ่มเติมบ้างตามความจำเป็น เช่น เจ้าภาพขอให้เพื่อนในชุมชนอื่นที่เคยช่วยเหลือก็เอากุลมาก่อนในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน หรือแตกต่างกันก็ได้ ช่วยจัดการสิ่งที่เจ้าภาพจัดการไม่ได้ในทำนองการแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือซึ่งกันและกันเกิดขึ้นบ้าง ส่วนเครื่องมือนอกนี้ไม่ปรากฏเครื่องมือที่นำมาใช้ดังกล่าวนี้ที่ผ่านมาพบว่า สามารถสร้างความสำเร็จในเป้าหมายการจัดการความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และกลายเป็นกลไกเสริมพลังให้ชุมชนมีความต้องการสืบสานพิธีเสนเรือสืบต่อไปด้วย เมื่อนำเครื่องมือเหล่านี้มาใช้แล้วสามารถจัดการกระบวนการเสนเรือได้อย่างสะดวกสบาย

2. เหตุปัจจัยการบูรณาการเชื่อมโยงการจัดการความรู้ในพิธีเสนเรือ

พิธีเสนเรือ แม้จะเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อที่เกิดขึ้นก่อนยุคสมัยที่การจัดการความรู้จะเฟื่องฟู แต่เมื่อพิจารณาเนื้อหาสาระตามหลักการดังกล่าวแล้ว พบว่า ความรู้เรื่องการจัดการความรู้เป็นสิ่งที่มนุษย์ได้ใช้ต่อเนื่องมาแล้วแต่โบราณ ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้คนไทยทรงดำสามารถสืบสานพิธีเสนเรือผ่านยุคสมัยมานานนับร้อยปีได้ แม้จะมีการอพยพจากถิ่นฐานเดิมก็ตาม รวมทั้งเหตุปัจจัยอื่นๆ ที่บูรณาการเชื่อมโยงการจัดการความรู้ในพิธีเสนเรือให้ยังคงสืบสานสู่ปัจจุบันได้ ดังนี้

2.1 พิธีเสนเรือเป็นเครื่องมือสืบสาน พัฒนา และสื่อสาร อัตลักษณ์ความเป็นไทยทรงดำให้เข้มแข็ง ยั่งยืน ด้วยพิธีกรรมดังกล่าวได้ประมวลความรู้ที่อยู่ในคนและความรู้ที่ชัดเจน ที่เป็นอัตลักษณ์ของไทยทรงดำ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมารวมไว้อย่างสมบูรณ์ กระบวนการจัดพิธีกรรมจึงเป็นกระบวนการจัดการความรู้เพื่อสืบสาน พัฒนา และสื่อสาร อัตลักษณ์ทุกด้านของกลุ่มชาติพันธุ์สู่สังคมและสาธารณชน ขณะเดียวกันเป็นโอกาส

ในการประเมินผลเพื่อปรับปรุง แก้ไข พัฒนาให้สามารถสนองตอบต่อความจำเป็นและความต้องการของสมาชิกให้ได้อย่างสมดุล การจัดการความรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งในการจัดพิธีเสวนารูปแบบ

2.2 ชุมชนต้องการการจัดการความรู้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สร้างความเข้มแข็งทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้น แม้ว่ายังไม่มีผลการศึกษาที่สรุปให้เห็นชัดเจนว่า พิธีเสวนารูปแบบของไทยทรงดำมีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างไร แต่การจัดการความรู้ในพิธีเสวนารูปแบบได้สร้างความเข้มแข็งทางสังคมและวัฒนธรรมในแง่มุมต่างๆ ได้ชัดเจน กล่าวคือ กระบวนการจัดการความรู้ในกระบวนการและขั้นตอนต่างๆ ในการประกอบพิธีได้สร้างโอกาสให้คนได้ใช้เทคโนโลยีและกระบวนการเรียนรู้ทำความเข้าใจ ปรับปรุงความเข้าใจ และผูกใจให้เกิดความผูกพันเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ที่นำไปสู่ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว อันเป็นรากฐานให้เกิดความรัก ความสามัคคีในครอบครัว เครือญาติ กลุ่มชุมชน โดยมีระบบผีเรือนเป็นสายใยเชื่อมโยง ร้อยรัดถึงกัน ทำให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข มีความเข้มแข็งทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นในชุมชนสืบต่อไป ด้วยเหตุความจำเป็นดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนต้องการการจัดการความรู้ในพิธีเสวนารูปแบบ

2.3 เป็นการจัดการความรู้เพื่อถ่ายทอดและสืบสานภูมิปัญญาของชุมชน การจัดพิธีเสวนารูปแบบขึ้นนอกจากแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษตามความเชื่อแล้ว พิธีกรรมดังกล่าวได้สร้างโอกาสให้เกิดการถ่ายทอดและสืบสานภูมิปัญญาด้านต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น การปรุงอาหาร การแสวงหาอาหาร การแสดงออกทางกาย วาจา และจิตใจ เกิดขึ้นในกระบวนการและขั้นตอน เป็นบทเรียนอย่างเป็นรูปธรรมที่แสดงเนื้อหาภูมิปัญญาให้ประจักษ์ต่อผู้คนหลากหลายที่นำไปสู่การเรียนรู้ ถ่ายทอดและสืบสานคุณค่า ความเป็นมา สาระสำคัญเกิดขึ้น ที่สำคัญคือคนรุ่นลูกหลานจะได้รู้ว่า พิธีเสวนารูปแบบมีความสำคัญต่อพวกเขาอย่างไร พิธีกรรมนี้มีคุณค่าอย่างไร

2.4 ส่งผลดีต่อการพัฒนาชุมชน กล่าวคือ การจัดการความรู้ในพิธีเสวนารูปแบบเป็นเครื่องมือสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรม เช่น การมีส่วนร่วม การแบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูล การฝึกฝน พัฒนา ความรักชุมชน ความเสียสละ สำนึกสาธารณะ ฯลฯ ที่เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนสู่ความสุข ความเจริญ ความอบอุ่น คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในกรอบความเชื่อผีบรรพบุรุษและกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน และเป็นทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่จะช่วยปรับปรุงกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใหม่ให้เป็นไปในลักษณะที่เหมาะสมกับรากฐานเดิม

เหตุปัจจัยสำคัญดังกล่าวนี้ จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้การจัดการความรู้ในพิธีเสนาเรื่อนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และยังคงพัฒนา สืบสานสู่ปัจจุบันได้

3. แนวทางการพัฒนาและใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาชุมชน

แนวทางการพัฒนาและใช้ประโยชน์ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้โดยตรงคือ สมควรนำผลการศึกษานี้ไปพิจารณาเป็นบทตั้งเพื่อนำไปสู่การส่งเสริมให้มีการศึกษาการจัดการความรู้ในพิธีกรรมตามแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีของไทยทรงดำ และหรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่นรวมถึงกลุ่มคนไทยด้วย เพื่อสร้างความรู้เรื่องนี้ให้ครอบคลุมมากขึ้นจนเพียงพอที่จะสามารถสรุปลักษณะการจัดการความรู้และเหตุปัจจัยในการจัดการความรู้ที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมดังกล่าวให้เป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปเป็นหลักการหรือแนวคิดกำหนดแนวทางการพัฒนา และใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุผลที่ว่า แม้ผลการศึกษานี้จะพบนิยามความหมาย ความเป็นมา ความรู้ กระบวนการขั้นตอน รูปแบบ เครื่องมือในการจัดการความรู้ในพิธีกรรมดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรม แต่ยังเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพที่ศึกษาเฉพาะชุมชน นำไปใช้ประโยชน์เพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่ชุมชนอื่นโดยตรงไม่ได้ประกอบกับองค์ความรู้เรื่องการจัดการความรู้ในพิธีกรรมที่เป็นแบบแผนพฤติกรรมตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำ ยังไม่พบผลการศึกษารองนี้ในที่อื่น จึงเห็นสมควรส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ในชุมชนอื่น อย่างเร่งด่วน รวมถึงส่งเสริมการศึกษาวิจัยการจัดการความรู้ในพิธีกรรมอื่นด้วย

อภิปรายผล

ลักษณะการจัดการความรู้ในพิธีเสนาเรื่อนของไทยทรงดำ เป็นต้นว่า การสร้างนิยามความหมาย พัฒนาการ การเปลี่ยนแปลง ความรู้ที่เป็นเป้าหมาย กระบวนการจัดการ องค์ประกอบการจัดการ การจัดการความรู้ที่ดี และเหตุปัจจัยในการบูรณาการเชื่อมโยงการจัดการความรู้ในพิธีเสนาเรื่อน ที่เป็นผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้น ได้กลายเป็นหลักฐานแสดงพัฒนาการและ/หรือวิวัฒนาการความเป็นมาของศาสตร์และศิลป์การจัดการความรู้ที่สังคมกำลังกล่าวถึงอยู่ในปัจจุบันให้ลึกซึ้ง และยาวนานลงไปในประวัติความเป็นมาของมนุษยชาติได้อย่างชัดเจน ผ่านแบบแผนพฤติกรรมอันเป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่เรียกว่า “พิธีเสนาเรื่อน” ในวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำที่ศึกษาครั้งนี้ ด้วยเหตุที่ แท้จริงแล้วพิธีเสนาเรื่อนเป็นรูปแบบหนึ่งในการจัดการความรู้ที่ทำให้ชาวไทยทรงดำสามารถสืบทอดความรู้ที่ชัดเจน (explicit knowledge) และความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (tacit knowledge) ด้านต่าง ๆ

สืบมาได้ แม้จะอพยพย้ายถิ่นฐานไปไกลก็ยังมีการจัดการความรู้ในลักษณะดังกล่าว ขึ้นได้จนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดการจัดการความรู้ที่ Praves Wasee (2002, pp. 64-65) กล่าวไว้ว่า “การจัดการความรู้ หมายถึงกระบวนการบูรณาการ ศักยภาพของมนุษย์ด้านกาย จิต สังคม ปัญญา เข้ามาใช้อย่างพร้อมกัน โดยการพัฒนา ทั้ง 4 มิตินี้ให้เชื่อมโยงถึงกัน เช่น จะพัฒนาวัตถุก็ต้องเชื่อมโยงถึงจิต สังคม ปัญญา จะพัฒนาคน ฌ จุดใดก็ต้องเชื่อมโยงกับจุดอื่นๆ ทุกด้าน เป็นการพัฒนาศักยภาพ ของมนุษย์อย่างบูรณาการ การจัดการความรู้จึงเป็นเรื่องของการพัฒนาความเข้มแข็ง ของสังคมโดยแท้” ขณะเดียวกันพีธีเสนเรือนไทยทรงดำได้สะท้อนกระบวนการ จัดการความรู้ให้เห็นว่า “เป็นไปอย่างมีระบบ” ตามแนวคิดที่ Jedsada Noknoi. et al. (2010, p. 4) กล่าวไว้ เช่น ระบบการเช่นไหว้ ระบบการกำหนดวันเวลา โดยชุมชนได้ถือเอา ระบบดังกล่าวมากำหนดปฏิทินปฏิบัติการออกเป็นขั้นตอนต่างๆ เพื่อใช้เป็นเครื่องบรรลุ เป้าหมายของพิธีเสนเรือนในการพัฒนาคน การพัฒนาครอบครัว กลุ่มและเครือญาติ ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและความเจริญก้าวหน้า ต่อกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้นว่า ความเป็นหมู่คณะที่มีความรัก ความสามัคคี ความเอื้ออาทร แบ่งปัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับแนวคิดที่ Vicham Panich (n.d.) ได้กล่าว ไว้ข้างต้น

ผลการศึกษาที่ยืนยันถึงการมีอยู่ของการจัดการความรู้ในพิธีเสนเรือน ในลักษณะต่างๆ ดังกล่าวนี้นี้ ทำให้เกิดแนวคำถามต่อเนื่องจาก การจัดการความรู้ ในทำนองเดียวกันนี้ ในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มีลักษณะอย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น จะศึกษาและนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างไร รวมทั้งคำถามรองขึ้นว่า มีใครศึกษาวิจัยไว้ บ้างแล้ว ได้ผลเป็นอย่างไรบ้าง เป็นต้น ด้วยผลจากการศึกษาครั้งนี้ยังไม่พบการศึกษา เรื่องนี้โดยตรง ซึ่งอาจจะเป็นเพราะการจัดการความรู้เป็นศาสตร์และศิลป์สมัยใหม่ ที่นำมาใช้ในบริบทสังคมปัจจุบันโดยเน้นการจัดการความรู้เพื่อการบรรลุเป้าหมาย เชิง “มูลค่า” ที่เป็นเงินทองมากกว่า “คุณค่า” ที่เป็นความรัก ความสามัคคี ความเอื้ออาทร และการแบ่งปัน รวมทั้งการเชื่อมโยงถึงชีวิตหลังตายดังความมุ่งหมายที่เกิดขึ้น ในพิธีเสนเรือนดังกล่าว จึงทำให้ความสนใจในการศึกษาการจัดการความรู้ตามแบบแผน พฤติกรรมที่เป็นขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีแบบพื้นบ้านในรูปแบบของพิธีกรรม ต่างๆ ไม่ค่อยได้รับความสนใจมากนัก ส่วนที่มีการศึกษาบ้าง เช่น การฟื้นฟูประเพณี แห่งเทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี ความมุ่งหมายที่แท้ของปฏิบัติการต่างๆ คือ การสร้างมูลค่าที่เป็นเงินทองจากการท่องเที่ยวเทศกาลดูงานมากกว่าการสร้างคุณค่า ที่เป็นคุณธรรม จริยธรรมโดยตรง โอกาสที่จะทำให้แนวคำถามต่อเนืองดังกล่าวข้างต้น กลายเป็นโจทย์การศึกษาวิจัยได้น้อย แบบแผนพฤติกรรมที่เป็นขนบธรรมเนียม จารีต

ประเพณีพื้นบ้านในรูปแบบพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จึงยังคงดำรงอยู่ในฐานะความรู้ที่ชัดแจ้ง (explicit knowledge) และความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (tacit knowledge) แบบพื้นบ้านที่กำลังเปลี่ยนแปลงจางหายตามกาลเวลาสืบต่อไป

ความส้งท้าย

พิธีเสนเรือของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำ เป็นพิธีกรรมตามแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีที่แสดงให้เห็นลักษณะ “การจัดการความรู้ที่ฝังอยู่ในคนและความรู้ที่ชัดแจ้ง” ผ่านกระบวนการประกอบพิธีทุกขั้นตอนแสดงเรื่องราวโลกทัศน์และชีวิตศรัทธาของกลุ่มชาติพันธุ์ให้ทุกฝ่ายได้ศึกษา เรียนรู้ เข้าใจ และเข้าถึงชัดเจนว่า “ชีวิตมีศูนย์กลางอยู่ที่ผีเรือน ทั้งโลกปัจจุบัน โลกหลังตาย และโลกหน้าอย่างเป็นระบบ เช่น เมื่อตายไปแล้วจะได้ไปอยู่ร่วมกับบรรพบุรุษที่เมืองแถง คนที่ยังมีชีวิตอยู่จะต้องทำพิธีเสนเรือ เพื่อเซ่นอาหารให้บรรพบุรุษ หรือส่งสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เพื่อนำไปใช้ร่วมกับบรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว” พิธีเสนเรือยังเป็นกลไกแสดงโครงสร้างระบบ และกลไกทางสังคมตามความเชื่อที่สืบมาแต่อดีตชัดเจน แม้จะมีศาสนาหรือวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาในกลุ่มชาติพันธุ์ แต่พิธีเสนเรือยังสามารถจัดการความรู้ที่เชื่อมโยงชีวิตทุกมิติให้สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องผีได้ เช่น ผีเรือนยังมีบทบาทลดบันดาลให้ชีวิตและครอบครัวเป็นสุขหรือทุกข์ได้ ยังคงเป็นหลักใจเป็นศูนย์รวมใจและที่พึ่งสูงสุดของไทยทรงดำในพื้นที่ได้ หากกระทำการไม่ดีจะเป็นการผิดผี ผีเรือนจะลงโทษ ถ้าผีเรือนอยู่ดีมีสุขญาติพี่น้องในโลกมนุษย์จะมีความสุขไปด้วยการจัดพิธีเสนเรือ คือ การตอบแทนบุญคุณบรรพชนที่ทุกคนควรกระทำ คือการพึ่งพาอาศัยกัน คือ การจัดการความรู้เพื่อชีวิต สังคม และวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำที่เชื่อมโยงทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องเข้าไว้ด้วยกัน เกิดความสุขขึ้นในชีวิต ดังคำนิยามที่ Vicharn Panich และ Pravade Wasee กล่าวไว้ข้างต้น พิธีเสนเรือเป็นการจัดการความรู้ที่มีการบ่งชี้ การสร้าง การแสวงหา และการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ มีการประมวลและกลั่นกรองความรู้เพื่อให้เกิดการเข้าถึง แบ่งปัน แลกเปลี่ยน เรียนรู้อย่างครบวงจร โดยใช้พิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อเป็นกรอบพัฒนาข้อมูลไปสู่สารสนเทศที่ทำให้เกิดความรู้และปัญญาในที่สุด ดังจะเห็นได้ว่า แม่ไทยทรงดำจะจากถิ่นฐานเดิมมาเนิ่นนานจนชีวิตวัฒนธรรมด้านอื่นเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว แต่พิธีเสนเรือยังคงเกิดขึ้น ดำรงอยู่ในชุมชนอย่างเข้มแข็ง

References

- Banyat, P. **Knowledge management**. [Online]. Retrived December 5, 2015 from <http://en.wikipedia.org/wiki/Knowledge>
- Burusphat, S. (1997). **Encyclopedia of Thai song ethnic group** (สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทยโซ่ง). Bangkok: Shtrrm Mick Ltd.
- Jakpitak, N. (2561). **Knowledge management process**. [Online]. Retrived December 5, 2015 from <http://www.thaiall.com/km/indexo.html>
- Janthasoon, K. (1995). **Wisdom and transfer process: a study of “Senrean Ritual” of Lao Song, Phitsanuloke Province** (ภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการถ่ายทอด : การศึกษา “พิธีเสนเรือน” ของชาวลาวโซ่ง จังหวัดพิษณุโลก). Master of Arts Program in Department of Adult and Continuing Education, Department of Education, Silpakorn University, Nakhon Pathom, Thailand.
- Khaysuban, A. (2007). **Knowledge management, the genesis** (การจัดการความรู้ฉบับปฐมบท). Bangkok: Phetkasem Printing Groups.
- Kidjarukkul, N. (1989). **The study of settlement patterns: population, economy, and culture of Laos, Thai ethnic minority in Nakhon Pathom province** (การศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐานประชากร เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของลาวโซ่งในจังหวัดนครปฐม). Nakhon Pathom: Silapakorn University.
- Muenjanchoey, R. (1999). **Worldview of ethnic group in Thailand: The belief in ghost of Thai Song** (โลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย: ความเชื่อเรื่องผีของไทยโซ่ง). Bangkok: Shtrrm Mick Ltd.
- Noknoi, J. et al. (2010). **Various perspectives of knowledge management and the creation of a learning organization** (นานาทัศนะการจัดการความรู้และการสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้). Bangkok: Chulalongkorn University.
- OPDC. **Knowledge management process**. [Online]. Retrived December 5, 2015 from <http://www.thaiall.com/km/indexo.html>
- Phanith, A. (1994). **Ending words in Lao Song language** (คำลงท้ายในภาษาลาวโซ่ง). Master's dissertation, Mahidol University, Nakhon Pathom, Thailand.
- Panich, V. (2004). **What is knowledge management? – Don't execute, don't know**. [Online]. Retrived August 8, 2015 from http://www.kmitl.ac.th/science/km/kmdoc_1.htm

- _____. (2008). **KM (Guidelines) a word a day: 615. KM book introduction in education section (5.1)**. [Online]. Retrived March 1, 2015 from <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/224025>
- _____. **Knowledge management process**. [Online]. Retrived December 5, 2015 from <http://www.thaiall.com/km/indexo.html>
- Parichartthanakul, B. (2003). **The ritualistic belief in ghost of Thai Song Ban Phai Hu Chang, Amphoe Banglen Nakhonpathom Province (ความเชื่อเรื่องผีในพิธีกรรมของชาวไทยโซ่ง บ้านไผ่หู่ช้าง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม)**. Master's dissertation, Ramkamhaeng University, Bangkok, Thailand.
- Phosan, A. (2009). **Essence, beliefs and Lao Song ritual (สารัตถะ คติความเชื่อและพิธีกรรมลาวโซ่ง)**. Mahasarakham: Aphichart Printing.
- Tintasuwan, B. (2002). **A study of clothes and apparel of Thai Song Dam, Hnong Prong Subdistrict, Khoayoi District, Phetburi Province (ศึกษาผ้าและเครื่องนุ่งห่มของชาวไทยทรงดำ ตำบลหนองปรุง อำเภอเขาชัย จังหวัดเพชรบุรี)**. Master's dissertation, Ramkamhaeng University, Bangkok, Thailand.
- Thoraphap, Chop. [Interview]. (2015, July 25). address: 10/2 Moo 5 Donkhamin Subdistrict, Banglen District, Nakhon Pathom, Thailand.
- Wasee, P. (2002). **Knowledge management: human liberation process to potential, freedom and happiness (การจัดการความรู้ กระบวนการปลดปล่อยมนุษย์สู่ศักยภาพ เสรีภาพ และความสุข)**. Bangkok: The Knowledge Management Institute (KMI).
- _____. (2005). **"Knowledge Management": The liberation process of human being**. [Online]. Retrived March 1, 2015 from <http://prachatai.com/journal/2005/12/6571>
- Yensamuth, P. (1981). **Word and meaning in Lao Song languages (คำและความหมายในภาษาลาวโซ่ง)**. Master's dissertation, Silapakorn University, Nakhon Pathom, Thailand.